

УДК 908(477.73):792

Піскурьов С.Є., Миколаївський обласний краєзнавчий музей

Піскурьов Сергій Євгенович (1960 р.н.). У 1982 р. закінчив факультет іноземних мов Курського державного педагогічного інституту. Науковий співробітник Миколаївського обласного краєзнавчого музею. Член Спільки театральних діячів України, Спільки журналістів України, Спільки письменників Росії. Основний напрямок досліджень – *історія театрального процесу Півдня України*

До питання утворення та реконструкції театральних закладів у Миколаєві

Стаття присвячена деяким аспектам будівництва та ремонту театральних закладів у Миколаєві від заснування міста до сучасності.

The Article concerns some problems of the theatres construction and repair in Nikolayev from the time of the city foundation until nowadays.

Історія театральної справи на Миколаївщині – тема достатньо популярна, але тривалий час вивчалася вона досить поверхово. Найбільш повний фактичний матеріал зібрано В.П. Чистовим і О.Ф. Ковальновою [1]. Розгорнуті свідчення про персоналії театральних діячів викладені в енциклопедичному довіднику про відомих миколаївців [2].

Слідом за фактологічними дослідженнями настав час концептуального аналітичного осмислення: чи мала театральна справа нашого краю індивідуальні риси, особливості, відміни від інших регіонів у межах загальнотеатрального процесу провінційної Росії XIX ст.?

У сусідніх до Миколаєва центрах – Одесі та Херсоні – муніципальні театри як культурна необхідність з'явилися природно і спонтанно. У торговельній “південній Пальмірі”, що бурхливо розвивалася, міський театр було побудовано у 1804-1809 роках за проектом архітектора-класика Тома де Томона [3]. У бюрократично розмірному губернському Херсоні театр відкрився у 1828 р., а у 1889 р. на міські кошти було збудовано новий. Миколаїв же первісно було задумано і втілено як військове поселення при суднобудівній верфі. На думку “батьків-засновників” і командирів місцевий військово-морський, службовий та ремісний люд замало потребував культурного проведення часу.

Перший самодіяльний театр у Миколаєві

було створено при Чорноморському штурманському училищі на самому початку XIX ст. Спектаклі ставилися силами вихованців – гардемаринами, кадетами, штурманськими учнями. Зберігся наказ директора училища адмірала графа М.І. Войновича, у наказі говорилося: “Театральні видовища прийняті усіма освіченими народами до пом'якшення сердець людських і до виправлення й напучення звичаїв [4]. У 1823 р. цей театр було закрито як “розсадник вільнодумства”.

Першою театральною спорудою у Миколаєві став приватний театр міщанина Івана Міллера (Маллера), відкритий у 1840 р. за порадою власника трупи російських акторів Дмитрія Русінова. Основна частина театру (розташовувався він на розі теперішніх вулиць Нікольської та Московської) була під землею (раніше тут працювала столярня). Крісла партеру і лож бєнуару знаходилися на глибині двох сажнів. Коридори лож бєнуару і бельєтажу були вузькими, їхня ширина дорівнювала трохи більш сажні. Коли відчинялися двері лож, коридором важко було пройти. Тіснота була в партері, причому проходи затіснялися приставними кріслами. Дерев'яні сходи, що вели до партеру та бельєтажу, були крутими. Бажали кращого й розміри сцени, приміщення для акторів. Зручностей у театрі ніяких не було, відсутня вентиляція, за винятком отвору у стелі зали для глядачів. Опалювалося при-

міщення театру залізними печами, встановленими в коридорі бенуару. Труби від печей, ізольовані залізними листами, виводилися до бельєтажу. Театр Міллера мав близько 600 місць, у тому числі зал для глядачів уміщав 168 чоловік, бенуар – 96, бельєтаж – 104, галерея – 206 чоловік [5].

Під час Кримської війни у 1855 р. театр відвідують представники царської фамілії, а через деякий час у зв'язку з тим, що “будівля театру не відповідає технічним умовам і у випадку пожежі наражає глядачів на небезпеку”, закривається. У наступні роки будівля переходить з рук в руки, доки не опиняється в останньої власниці, міщанки Мінді Квартирмейстерової (Берман).

У 1856 р. Д. Русинов відкриває власний театр, який нічим не відрізнявся від театру Міллера. Ті ж самі дерев'яні звивисті сходи, погана акустика. У миколаївців він відразу одержує назву “театру-караван-сарая”.

21 вересня 1881 р. міський голова доповідає військовому губернаторові про пожежну небезпеку театрів Русинова та колишнього Міллера і про негайне їх закриття. У відповідь власниця останнього Мінді Квартирмейстєрова, “неписьменна, підписується за неї Абрам Берман”, волає до високого начальства: “Я при усьому моєму небажанні надати цій справі характеру викривальної властивості із завмиранням серця й німим відчаєм благаю Вас про заступництво..., тут проглядає недобррозичливість, конкуренція та переслідування..., під час купівлі театру я заборгувала 16000 руб. сріблом і відтепер змушена йти з простягнутою рукою” [6].

На той час з'являються найбільш сильні конкуренти, зокрема міщанин Карл Монте. Ще у 1875 р. Головний командир Чорноморського флоту і портів М.А. Аркас направляє розпорядження про необхідність побудови у Миколаєві нової будівлі театру [7]. Грошей на будівництво у міста не було. Хазяїн готелю і ресторану “Золотий якір” К. Монте подає прохання про будівництво театру і негайно отримує дозвіл.

Таким чином, у 1881 р. у місті з'являється нова споруда театру, відома кожному миколаївцю й досі. Це будівля Миколаївського художнього російського драматичного театру. За виглядом і устроєм театр був повторенням театру міста Рибінська, план якого отримав у свій час на конкурсі першу премію. Він мав 350 крісел партеру і амфітеатру, 36 лож бенуару і бельєтажу, галерею. Довжина партеру складала 20 аршин, ширина – 14. Ложі мали довжину 2,5 аршин, ширину – 2 аршини. Ширина коридорів бенуару і бельєтажу складала від 2,5 до 3-х аршин. Крім просторого вестибюлю, театр мав фойє, дамську убиральню, ватерклозети. Всього нараховувалося 12 виходів: 7 на вулицю й 5 у двір. Керував побудовою автор проекту Т.К. Брусницький. Меблі для театру було випилено з Відня [8].

З переліку можна зробити висновок, що все було добротне і якісне. Але в самий розпал будівництва (зведено другий поверх) Головний командир Чорноморського флоту і портів, військовий губернатор М.П. Манганарі призначає комісію з “огляду правильності і міцності спорудження нової будівлі театру Монте” [9], яка у свою чергу звітує: “Ми, що підписалися нижче, даємо звіт: 1) сволоки над вестибюлем покладені із розрізаних уздовж брусків і мають у ширину від 2,5 до 3 вершків і вишину 5 вершків, між тим, розраховуючи на велике навантаження на них..., вони повинні мати розміри 45 на 6,5 вершків, крім того бруски для чорної підлоги прибито до балконів тесовими цвяхами та й ті вкрай рідко; 2) кам'яна стіна, що відділяє вестибюль від зали для глядачів за проектом повинна мати у нижньому поверсі 1,4 аршини, а в другому – 14 вершків, між тим у театрі її всю зроблено товщиною 15 вершків ...” і т.д. Комісія встановила більш 10 пунктів кричущих недоліків [10], але театр було прийнято до експлуатації. Чи не тому через десять років постає питання про його закриття, а миколаївський поліцеймейстер рапортує військовому губернаторові 2 жовтня 1892 р.: “Міська управа... супроводила до мого розгляду акт про поступове скорочення у театрі Монте місць гальорки й балкону, у будівельному та пожежному відношенні... вищезгадані обставини мусили мати на увазі при утвердженні плану і при видачі дозволу на улаштування театрального закладу, але ніяк не через десять років після того, як театр відбудовано” [11].

Можливо, все це змушує Монте позбутися “театру-клопоту” й продати його новому власнику – купцеві Якову Шефферу. Через три роки, у листопаді 1897 р., комісія у складі медичного інспектора миколаївського порту, міського лікаря та інших чиновників вказує на вкрай антисанітарне становище театру Шеффера, а міський архітектор С.А. Штукенберг наказує власникові зробити негайний капітальний ремонт. Я. Шеффер зобов'язується зробити його під час великого посту 1898 р., але своєї обіцянки не виконує. Власник скаржиться військовому губернаторові на міську поліцію у зв'язку з тим, що вона заборонила на сцені театру виступи італійського трагіка Томмазо Сальвіні [12].

Антрепренер явно блефує і спекулює ім'ям видатного артиста. Сальвіні не збирався виступати на провінційній миколаївській сцені. Він давав гастролі тільки у Петербурзі і Москві, а у 1898 р. його взагалі не було у Росії [13]. З метою залучення публіки Шеффер і в подальшому спекулюватиме іменами Айседори Дункан та інших світових знаменитостей. Щоб врятувати справу, він наприкінці 1898 р. робить ремонт, витративши при цьому 150 тисяч руб.

У 1917 р. театр націоналізує нова влада, він

став називатися “колишній Шеффера”, а у травні 1920 р. отримує ім'я наркомун освіти Луначарського (після короткочасного візиту того до Миколаєва). Ім'я колишнього власника надовго зникає з миколаївських анналів.

Внаслідок громадянської війни економіка Миколаєва була зруйнована. До початку 1921 р. від театру залишилася одна коробка. Все обладнання, меблі мешканці міста розтягли на опалення і товарообмін із селом. У місті й губернії панував голод. Але театральне життя і театральна думка у місті не згасали. 1 січня 1922 р. газета “Красный Николаев” писала: “Три дні тому у Держдрамі вшановували А.І. Зражевського, що пропрацював на сцені 15 років. Публіка надзвичайно тепло зустрічала ювіляра. Поставлено було п'єсу Найдьонова “Діти Ванюшина”.

У 1922 р. економічна ситуація поліпшується. Набирає обертів нова економічна політика, народжується “радянська” буржуазія, про що повідомляє газета “Красный Николаев”. “Комгосп віддав театр Луначарського в орендне користування громадянину Пламму, який за півтора місяця пообіцяв відремонтувати театр. Але театр не лише не відремонтовано, але й пограбовано. За розпорядженням т. Любецького меблі та декорації повинні бути повернені театрові з приватного користування сім'ї Пламма”. За цієї невеличкої замітки можна судити про те, що за своєю “спритністю” “радянський” антрепренер Пламм далеко обігнав дореволюційного хазяїна Шеффера.

У середині жовтня 1923 р. планова комісія Миколаївського окрвїдкомгоспу розглядає питання про відбудову театру. Зупинилися на двох будівлях – занедбаній колишньої Шеффера та недобудованій колишній Лебедева: “Звертаючись до театру кол. Шеффера, т. Сахновський відзначає, що його зовнішній вигляд справляє враження наче б то сприятливе, хоча будівля побита й потріпана. Все ж не помітно у стінах великих дефектів... Немає дверей, віконних рам, меблів, штукатурка обвалилася, стеля провисла і тримається лише завдяки тому, що в багатьох місцях підвішена до сволоків. З-за крайнього занепаду ремонт коштуватиме вельми дорого – до 40 тис., загальна вартість його виявиться сумою до 60000 руб. золотом. Співдоповідач т. Свежинський повідомляє, що під час керування ним пожежною командою у театрі неодноразово доводилося гасити пожежі. Театр спроможний протягом десяти хвилин перетворитися на палаюче вогнище і являє собою не що інше, як пастку”. Комісія постановляє: “Беручи до уваги крайній занепад, надзвичайну небезпеку у поже-

жному відношенні і вартість ремонту, комісія не вважає за доцільне відбудову театру кол. Шеффера і вважає за необхідне знести його ... як небезпечну для оточуючих будівлю” [14]. Однієї з унікальніших миколаївських споруд ми могли б недорахуватися ще 80 років тому. Напевне, зносу сучасної пам'ятки історії та архітектури завдала відсутність тих самих коштів. Тоді ж технік Я. Чечкін склав кошторис відбудови у 58976 золотих червонців [15]. Сума або її частина все ж таки знайшлася до дев'ятої річниці Жовтневої революції. Споруду було відбудовано, і театр отримав назву імені Скрипника.

Постановою президії Миколаївської міськради від 3 січня 1935 р. вперше за всю історію міста було створено стаціонарний театр з постійною трупю на базі пересувного театру з Луганська “Шахтарка Донбасу” [16]. Цей театр виник у 1922 р. за ініціативи режисера й актора Григорія Свободіна, часто гастролював у корабельному краї і сподобався глядачам. Вибір влади зупинився саме на цьому колективі. Ядро нової трупи склали “шахтарці”, але чомусь без Свободіна. Зберігся витяг з кошторису міськтеатру за перший рік діяльності. Дохідна частина склала 157500 руб., витратна – 159696. У витратній частині, де скрупульозно розписані всі суми, є така, більш ніж дивна, графа – “звільнення Свободіна – 00 коп.” [17].

Трупа розпочала роботу у далеко не блискуче відреставрованому приміщенні, бо вже у лютому 1935 р. миколаївська влада телеграфує до столиці УРСР: “У зв'язку з тим, що Миколаївський міськтеатр опинився у такому стані, що потребує термінового капітального ремонту, особливо дах, і, беручи до уваги, що театр є єдиним культурним осередком нашого індустріального міста, міськрада переконливо просить видати наряд на одну тунну вареного масла”. У квітні – “для термінового ремонту даху міськтеатру необхідні 100 листів заліза й 256 кг вареного масла” [18].

Під час боїв за визволення Миколаєва у 1944 р. центр міста вигорів вщент. Поміж інших згоріла будівля театру. Відбудова її була стрімкою. Трупа театру імені Чкалова повернулася з евакуації 3 вересня 1944 р. вже до працюючого приміщення [19].

Відтоді минуло понад 60 років. Після здійснення капітального ремонту новими фарбами засяло приміщення театру, в ньому склався потужний творчий колектив, який доносить до глядача не тільки Миколаєва, а й інших міст України високе акторське мистецтво.

Література

1. Ковалева О.Ф., Чистов В.П. Очерки истории культуры Южного Прибужья. От истоков до начала XX века. Кн. I-III. – Миколаїв, 2001.
2. Николаевцы: Энциклопедический справочник. – Николаев, 1999.
3. Історія Одеси. – Одеса, 2002. – С. 132.
4. Ковалева О.Ф., Чистов В.П. Указ. соч. – Ч. II. – С. 159.
5. Там само. – С. 161.
6. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. 230, оп. 1, спр. 13032, арк. – 7.
7. Там само, спр. 10742, арк. 5.
8. Чистов В.П. Театр Я.Я. Шиффера // Матеріали II Миколаївської обласної краєзнавчої конференції “Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження”. Т. II. – Миколаїв, 1997. – С. 135.
9. ДАМО, ф. 230, оп. 1, спр. 10742, арк. 8-10.
10. Там само, арк. 22.
11. Там само, спр. 13032, арк. 18.
12. Там само, арк. 21-38.
13. Театральная энциклопедия. Т. IV. – М., 1965. – С. 822.
14. ДАМО, ф. р - 8, оп. 1, спр. 41, арк. 11.
15. Там само, арк. 15-18.
16. Там само, спр. 424, арк. 46.
17. Там само, спр. 410, арк. 6-8.
18. Там само, арк. 48.
19. Давыдова И. Театр города корабелов. – Николаев, 1994. – С. 48.

Надійшла до редколегії 07.09.2006 р.